

Олійник Ярослав Васильович,
курсний офіцер третього курсу
Інституту кримінально-виконавчої служби;
Пазиніч Віталій Іванович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінально-виконавчого права
Інституту кримінально-виконавчої служби

ВАЖЛИВІСТЬ ФУНКЦІЙ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Проаналізовано функції пробації та причини їх застосування в установах виконання покарань в Україні.

Ключові слова: пробація; функції служби пробації; звільнення засудженого.

Проанализированы функции пробации и причины их применения в учреждениях исполнения наказаний в Украине.

Ключевые слова: пробация; функции службы пробации; освобождение осужденного.

Analyz probatsyy's and Causes of application in the prescribed Follow Up uchrezhdenyiah Ukraine.

Key words: probation; function probation officer; release of prisoners.

Державна пенітенціарна служба України на сьогоднішній день є правоохоронним органом, який безупинно набирає оберти в своєму розвитку. Пенітенціарна служба як кримінально-виконавчий орган постійно прогресує, вводячи в свій арсенал нові методи та способи ресоціалізації ув'язнених.

Найважливішою складовою режиму виконання покарання є ізоляція засуджених, що виявляється в об'єктивних обмеженнях: можливості вільного пересування; можливості спілкування; вибору місця проживання; вибору характеру і роду занять; права вільно визначати свій спосіб життя; права розпоряджатися своїм часом.

Однак, як показують дослідження провідних українських учених у галузі пенітенціарної психології та соціології, указані елементи режиму здебільшого призводять до зворотного результату. Поміщення особи на тривалий термін до замкнутого, з соціальної точки зору, та одностатевого середовища з обмеженням можливостей її самореалізації внаслідок застосування режиму призводять до виникнення в неї низки важких негативних психічних станів. Унаслідок постійного застосування примусу до них додається ворожість до персоналу, що вживає такі заходи, і з часом інколи переростає у відкриту конфронтацію з кримінально-виконавчою та правоохоронною системою в цілому.

Детальне спостереження і вивчення цих процесів дає змогу науковцям говорити про те, що в основі вчинення особою такого злочину (рецидив) лежить саме певна форма впливу відбутого до цього ув'язнення.

До вказаних негативних моральних і психологічних змін додаються складнощі під час повернення до нормального життя після звільнення з місць відбування покарання. Зміна ставлення до себе з боку колишнього кола спілкування, різке його розширення порівняно з умовами виконавчої установи та втрата навичок виконання певних соціальних ролей призводять до відчуження особи від суспільства.

Таким чином, реальний остаточний результат діяльності кримінальної системи може виявитися фактично протилежним необхідному.

Вочевидь, ізоляція із застосуванням режиму має використовуватися у разі стійкої асоціальної спрямованості особи, коли це є чи не єдиним засобом уберегти суспільство від учинення нового злочину.

Виправлення такої ситуації шляхом законодавчого зменшення нижньої межі санкції припустимо лише у визначених і ретельно обґрунтованих випадках, оскільки такий крок одночасно сприймається, як зменшення суспільної небезпеки певного діяння.

Метою цієї статті є висвітлення перспектив застосування пробації, яка здійснює контроль за виконанням покарань без позбавлення волі, і здійснює із засудженими роботу, спрямовану на формування у них правослужняної поведінки і стимулювання до становлення на життєву позицію, що відповідає суспільним нормам та інтересам.

Отже, чи не єдиним можливим виходом з такої ситуації може бути звільнення від покарання у формі ув'язнення. У цьому разі такі цілі покарання, як виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню ним чи іншими особами нових злочинів досягаються більш ефективно, оскільки, з одного боку, суд уже охарактеризував дії особи як протиправні і застосував до неї засоби примусу у виді обов'язку утримуватися від певних дій протягом іспитового терміну. З другого боку, на думку науковців, загроза тюремного покарання справляє більш тривалий і сильний вплив на психіку особи, ніж власне ув'язнення, до якого більшість людей може з часом пристосуватися і вважати його вже не таким страшним.

Звільнення засудженого від позбавлення волі має здійснюватися вмотивовано в кожному конкретному випадку з урахуванням як об'єктивних обставин справи, так і сукупності індивідуальних особливостей особистості обвинуваченого.

Теоретичним підґрунтям написання статті стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінально-виконавчого права, а саме: В. А. Бадири, О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, М. Я. Гуцуляка, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. Г. Колба, Н. В. Коломієць, В. А. Львовчкіна, В. О. Меркулової, І. І. Митрофанова, П. П. Михайленка, О. С. Михліна, В. П. Петкова, Р. М. Підвисоцького, В. П. Севастьянова, М. О. Селезньова, С. І. Скокова, А. Х. Степанюка, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. І. Халимона, С. В. Царюка, І. В. Шмарова, І. С. Яковець та ін. Зазначені науковці зробили вагомий внесок у теорію та практику виконання й відбування покарань.

Як відомо, пенітенціарна служба в своїй політиці досягнення мети вбачає не тільки через обов'язковість застосування покарання до людини, яка порушила закон, а й достатність його виконання. Одним із таких способів є виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що виконує спеціальна підпорядкована ДПтС (Державна пенітенціарна служба) України служба, – кримінально-виконавча інспекція (КВІ).

Кримінально-виконавча інспекція – це основна ланка у структурі державних органів, яка здійснює контроль за виконанням покарань без позбавлення волі й виконує із засудженими роботу, спрямовану на формування у них правослукняної поведінки і стимулювання до становлення на життєву позицію, що відповідає суспільним нормам та інтересам [6, ст. 23].

Основними завданнями КВІ, згідно зі ст. 13 КВК України, є:

покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність;

покарання у вигляді громадських робіт;

покарання у вигляді виправних робіт [2, с. 6].

Хоча цінність роботи КВІ не можна заперечити, однак варто звернутись до досвіду окремих країн корекції поведінки та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини. Як приклад, у діяльності служби пробації, що існують та дуже розвинуті, у таких різних за традиціями та правовими системами країнах, як США, Великобританія, Франція, Чехія, Ізраїль, Туреччина. Так, за ізраїльським законодавством, суди ще з 1977 року зобов'язані витребувати від служби пробації рекомендації щодо заходів корекції поведінки та ресоціалізації під час застосування покарання у виді тюремного ув'язнення до осіб, які молодші 21 року. За різних умов служба пробації надсилає свої рекомендації також у поліцію та прокуратуру. У Франції служба пробації також здійснює процедуру примирення між обвинуваченим і потерпілим у разі вчинення адміністративних правопорушень. Більшість залагоджених таким чином справ закриваються прокурором і навіть не доходять до суду, чим досягається значна економія часу та державних коштів.

Пробація, з одного боку, поєднує елементи контролю, з другого – сфокусована на індивідуальній роботі зі засудженим, його супроводі та підтримці більш ніж на покаранні, що зумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням. Пробація – це система, яка надає злочинцям можливість реформуватися.

Головною відмінністю цієї служби від кримінально-виконавчої інспекції є втілення та виконання особовим складом функцій, які нині в Україні законодавчо не закріплені. Умовно їх можна розділити таким чином:

досудова функція – здійснення соціального дослідження про правопорушника, складання щодо нього спеціального досудового звіту та безпосередня присутність на судовому засіданні;

функція інтенсивної пробації – ця функція ґрунтується на тому, що проводиться підготовка та проведення різних програм і тренінгів для осіб, які вчинили злочин;

функція соціального контролю – проведення соціальної роботи, яка передбачає різнопланові форми;

функція відновлення – ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі [6, ст. 15].

Виникає запитання: чи варто сучасній кримінально-виконавчій системі реформувати кримінально-виконавчу інспекцію у службу пробації?

Сучасний стан кримінально-виконавчої системи слід зазначити такими особливостями:

служба пробації в загальноприйнятому розумінні, хоча як така в Україні ще не існує, але не може вважатися для нашої країни чимось новим і незвіданим, оскільки багатьом практикам і науковим діячам відомо про ефективність цієї системи та результати її діяльності в англосаксонській правовій системі. За своїми властивостями інститут пробації в англосаксонській правовій системі схожий до інституту умовного звільнення або звільнення з відстроченням відбування покарання, що застосовуються в країнах континентальної правової сім'ї [6, ст. 87].

Донині в Україні основним видом покарання для осіб, які вчинили злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини, виступає позбавлення волі на різні строки, діяльність служби пробації показує, що не менш ефективніше використовувати покарання, що не пов'язані з позбавленням волі.

Підтвердженням цієї теорії є проведені в Одеській області, у містах Чернігові, Чернівцях, Івано-Франківську та Білій Церкві експерименти із впровадження в діяльність кримінально-виконавчої інспекції такої функції пробації, як досудова підготовка матеріалів про особу правопорушника та написання досудового звіту, що явно заповняє багато пробілів у досудовому дослідженні наявної справи. Це надає можливість розробити механізм уведення в Україні зазначеної функції і нагромадити певний досвід, створити підґрунтя для внесення змін і доповнень до законодавства.

Крім того, питання про створення служби пробації було обговорено на засіданнях “круглого столу” в містах Чернігові, Києві, Харкові, Запоріжжі і вони викликали жваву творчу дискусію. На жаль, серед учених, практиків, громадськості немає єдиної думки щодо створення в Україні такої служби, але всі ці експерименти та додаткові дослідження надали їм можливість глибше зрозуміти сутність проблеми поєднання функцій служби пробації та КВІ в одній повноцінній службі [6, ст. 56].

Отже, закріплені в Конституції України правові основи розвитку громадянського суспільства створюють реальні умови для боротьби з негативними соціальними явищами, серед яких одним із найнебезпечніших для країни є злочинність [6, ст. 18].

У всьому світі визнано, що криміналізація суспільства становить серйозну загрозу національній безпеці країни. Державні інституції мають посилити увагу до цієї проблеми, а саме до такої служби, як КВІ та її реформування у службу пробації.

Є два шляхи розв'язання цієї проблеми:

перша є найпростішою, але вона може задовольнити і прихильників її створення, і противників – залишити законодавчо визначену назву “кримінально-виконавча інспекція”, але надати її функціям нового змісту шляхом поетапного внесення змін і доповнень до чинного законодавства;

друга формула полягає у внесенні змін і доповнень до ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України і ст. 10 Закону України “Про державну кримінально-виконавчу службу” – замінити слова “кримінально-виконавча інспекція” і розпочати роботу зі створення нової служби, яка мала б самостійний статус або була підпорядкована Міністерству юстиції і забезпечила б виконання всіх видів кримінальних покарань, не пов’язаних із позбавленням волі, перелік яких закріплено у II розділі КВК України.

На думку авторів, цей шлях найскладніший, тому що потребує законодавчого врегулювання, матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення.

Для розв’язання цієї проблеми при Кабінеті Міністрів України потрібно створити робочу групу, до якої ввійшли б провідні вчені в галузі кримінально-виконавчого права, суду, прокуратури, міліції та представники громадськості. За результатами її роботи розробити концепцію створення служби пробації, програму її поетапного впровадження, здійснити моніторинг громадської думки і тільки тоді прийняти рішення про винесення цього питання на розгляд Верховної Ради України.

“Я думаю, що пенітенціарна система України не готова до впровадження практики пробації. Насамперед, через брак кадрів, які б її впроваджували, та методик, за якими це треба робити. Адже впроваджувати систему пробації повинні не охоронці, а соціальні робітники та психологи”, – заявив голова “Донецького меморіалу” Олександр Букалов. Дійсно, на сьогоднішній день існує така проблема, але ситуація дещо змінилася з появою Інституту кримінально-виконавчої служби. Тепер проблема забезпечення пробації кадрами знайшла своє рішення.

Ухвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року та затверджена Указом Президента України Концепція реформування системи кримінальної юстиції передбачає створення в сфері відання Міністерства юстиції України служби пробації від 8 квітня 2008 року № 311/2008.

Однак реалізована таким чином модель вбачається неефективною як з погляду виконання завдань виконання покарання, так і з точки зору витрат державних коштів.

Інакше кажучи, тісне співробітництво засудженого не з каральною інституцією, а з соціальною службою буде легше сприйматися оточуючими і дасть змогу запобігти хворобливому ставленню як до зятятого злочинця, до особи, яка такою насправді не є, і після успішного проходження програми корегування ніколи ним не буде.

Крім того, враховуючи вороже ставлення до правоохоронних органів і персоналу установ виконання покарань з боку осіб, які тривалий час

перебували в ув'язненні, вбачається доцільним здійснювати заходи з ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі умовно-достроково або після відбуття повного терміну покарання, через соціальні служби, які не пов'язані та не асоціюються з системою виконання покарань. Відсутність упередженого негативного ставлення має полегшити співробітництво звільнених осіб зі спеціалістами відповідної служби і буде мати позитивний вплив на кінцевий результат її роботи.

Міністерство юстиції в рамках чинного законодавства активно працює над створенням служби пробації, яка б гармонійно вписалася до існуючої системи кримінальної юстиції і з повною віддачею сприяла гуманізації системи покарань та більш ефективній їх індивідуалізації та диференціації. Однак також вважаємо обов'язком уже на етапі створення служби запобігти очевидним хибам в її майбутній роботі, що можуть істотно зменшити ефективність її діяльності.

Усе це надасть можливість українську систему виконання покарань наблизити до вимог Ради Європи та європейських стандартів. Пробація необхідна сучасній правовій системі України, оскільки вона сприяє розвитку соціальної адекватності та впевненості у власних силах, не дає правопорушникові опинитися у товаристві звичних злочинців, що неминуче привело б його до в'язниці, дає змогу йому не кидати роботи і водночас пильнувати за його діями та розриває ланцюг злочину й покарання.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К : Велес, 2011. – 56 с.
2. Кримінально-виконавче право України : підруч. / Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
3. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631 / 2012.
4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : моногр. / Хавронюк М. І. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
5. Соціальна робота із засудженими в Україні : навч. посіб. / Богатирьов І. Г., Лучко С. В., Пузирьов М. С. ; [за заг. ред. І. Г. Богатирьова]. – К. : ВД “Дакор”, 2013. – 200 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В. В. Коваленка, доктора юрид. наук, проф. А. Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.
7. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.
8. Богатирьов І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних із позбавленням волі / Богатирьов І. Г. – К. : Атіка, 2005. – 312 с.

Розділ І. Право

---

9. Беца О. В. До питання про створення служби пробації в Україні / О. В. Беца // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – № 7. – С. 34–41.